

VEBEROVA METODOLOŠKA KONCEPCIJA DANAS

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1501005S

UDK 321.01:316.462

mr Dalibor Savić¹

*Fakultet političkih nauka
Banja Luka*

Apstrakt:

U radu se problematizuje aktuelnost Veberove metodološke koncepcije. Nasuprot učestalim interpretacijama koje nasljeđe klasične sociologije proglašavaju za prevaziđeno, a da pri tom ne nude valjanu argumentaciju za takve kvalifikacije, Veberova metodološka koncepcija se predstavlja kao heuristički plodonosan okvir za rješavanje ključnih aporija savremene sociologije (npr. spor između modernista i postmodernista, odnos djelovanja i strukture/subjekta i objekta, prednosti i nedostatke vezane za upotrebljivost kvalitativnog/interpretativnog i kvantitativnog/pozitivističkog pristupa pri istraživanju društvenih pojava i procesa). U tom kontekstu, Veberovu intelektualnu zaostavštinu ne treba razumijevati kao skup ideja koje se mogu reaktuelizovati ili odbaciti po potrebi putem modela analogije, već kao teorijsko i metodološki aktivan sadržaj koji mnogi sociolozi (i ne samo oni) i dan-danas koriste kao uzor i inspiraciju pri razumijevanju savremenih društvenih pojava i procesa.

Ključne riječi: *Maks Veber, metodologija društvenih nauka, aporije savremene sociologije, paradigma višestrukih modernosti, mekdonaldizacija, analitička sociologija, interpretativna sociologija, konfiguraciona analiza Čarlsa Redžina*

UVOD

Tragajući za *sociologijom u novom ključu* Berger i Kelner se uveliko pozivaju na Vebera: „Pa opet, zašto Veber? Kako je već pokazano, na ovo pitanje ima nekoliko odgovora, ali najvjerovatnije je sljedeći najvažniji među njima: zato što je Veber, više od bilo koga u istoriji ove discipline, bio strasno i istrajno posvećen zadatku rasvjetljavanja baš

¹ Korespondent: mr Dalibor Savić, Fakultet političkih nauka, Banja Luka. E-mail: daliborsavic@gmail.com.

pitanja šta bi mogao biti sociološki način gledanja. I upravo je ovo, više od bilo koje osobnosti Veberove sociologije, ona stvar kojoj trebaju da se 'vrate' današnji sociolozi – dakle, ne da se toliko vraćaju Veberu koliko 'duhu veberijanstva' (Berger & Kellner, 1991: 37). Očigledno, oni smatraju da je ključ za novu sociologiju *duh veberijanstva*, ali ne u formi prezentističkog čitanja Vebera, već kao specifičan način gledanja – metod u najopštijem značenju te riječi – zasnovan na stajalištu kontinuiteta između klasične i savremene sociologije. Ako ostavimo po strani Bergerovu i Kelnerovu interpretaciju Veberovog intelektualnog nasljeđa, koja pogađa suštinu Veberove sociološke savremenosti, a da pri tom istovremeno predstavlja i kreativnu razradu njegovih ideja u fenomenološkom ključu, mi bismo se opredijelili za nešto skromniji, a nadamo se i dosljedniji, hermeneutički pristup gore navedenoj temi. Pri tom ćemo se pozivati na *duh veberijanstva*, ali bez želje da ga učinimo savremenijim nego što on to zaista jeste.

Smatramo kako Vebera treba razumijevati kao *posrednika*², mislioca čije teorijsko-metodološke postavke transcendiraju uske paradigmatске i disciplinarne podjele karakteristične za diskurzivni prostor društvenih nauka, jer su zasnovane na opštem pristupu koji ne pita za porijeklo, već za kvalitet i primjenljivost ideja. Metodološki čistunci bi takav pristup označili eklektičkim, ali u Veberovom slučaju njegove komparativne prednosti su očigledne. Treba imati u vidu da je on bio *prvi sociolog*³ koji se stoički suočio sa mnogim aporijama koje i dan-danas karakterišu društvene nauke, a da ih nije posmatrao kao nepomirljive suprotnosti (npr. spor između modernista i postmodernista, odnos djelovanja i strukture/ subjekta i objekta, prednosti i nedostaci vezani za upotrebljivost kvalitativnog/interpretativnog i kvantitativnog/pozitivističkog pristupa pri istraživanju društvenih pojava). Prije same analize značaja Veberovih metodoloških postavki za prevaziženje navedenih aporija, sa kojima se suočava savremena sociologija, iskoristićemo ovu priliku da se ukratko osvrnemo na stavove koje o ovom pitanju zastupaju dva vodeća sociologa današnjice: Entoni Gidens i Pjer Burdije.

AKTUELNOST DUHA WEBERIJANSTVA: GIDENS PROTIV BURDIJE

Veberovo metodološko nasljeđe Gidens posmatra iz perspektive stajališta relativizacije: „Ovom prilikom ne bih vršio analizu Veberove verzije 'interpretativne sociologije', zato što su mnoge kritičke analize o njoj već dostupne u literaturi, nego zato što će postati jasnije iz nastavka izlaganja, jer veći dio Veberove diskusije o razumijevanju i objašnjenju djelovanja posmatram kao zastario u svjetlu naknadnih razvoja unutar filozofije metoda“ (Giddens, 1993: 28). On se pri tom najviše oslanja na Šicovu kritiku Veberovih ideal-tipskih postavki o društvenom djelovanju, koja je zasnovana na problematizovanju Veberovih shvatanja o intersubjektivnom i intencionalnom karakteru djelovanja. Poput svog uzora, Gidens ne primjećuje da pitanja intersubjektivnosti i intencionalnosti

² Pomenutu metaforu preuzimamo od Eliasona. Vidjeti: Eliaeson, S. (2002). *Max Weber's Methodologies*, Cambridge: Polity, str. 104–105.

³ I pored opšteprihvaćenog stava da je Veber jedan od očeva osnivača sociologije, ovo određenje treba upotrebljavati sa oprezom. Opširnije u: Kaesler, D. (2004): „From Academic Outsider to Sociological Mastermind: The Fashioning of the Sociological *Classic* Max Weber“ in: *Bangladesh e-Journal of Sociology*, Vol. 1, No. 1, <http://www.bangladesh-sociology.org>

nisu bila u centru Veberove pažnje. Naime, njega je daleko više interesovalo utvrđivanje izvjesnog metodološkog kriterijuma za provjerljivost naučnog saznanja, nego epistemološka pitanja o mogućnostima fenomenološke spoznaje. Komentarišući navedeno, Eliaeson ističe sljedeće: „Čak i ako Veber i Šic dijele zajedničko zanimanje za problem intersubjektivnosti, oni putuju zajedno samo dio puta. Veberova putanja je više usmjerena ka postizanju intersubjektivnog saznanja koje je kumulativno, pristupačno 'čak i Kinezu', ali po cijenu odustajanja od ikarovskih ambicija ka potpunom razumijevanju. Empatija je možda neophodna u psihoanalitičarskoj praksi, ali jednostavno nije kompatibilna sa pouzdanim referentnim osloncem koji je potreban univerzalno važećoj nauci. Utilitaristički model proračunatog racionalnog ekonomskog aktera, naprotiv, može da nam posluži kao arhimedovska tačka potrebna da bi napredovali od primitivnog zdravorazumskog saznanja“ (Eliaeson, 2002: 81).

Za razliku od Gidensa, Burdije posmatra Vebera kao savremenika, prihvatajući i(li) odbacujući njegove intelektualne postavke u zavisnosti od njihove usklađenosti sa vlastitim teorijsko-metodološkim opredjeljenjima. U pitanju je odnos zasnovan na odličnom poznavanju Veberovog intelektualnog nasljeđa, ali i značaja koji je to nasljeđe imalo i ima na razvoj savremene sociologije, kao i njegov lični razvoj u jednog od najpoznatijih sociologa današnjice. U svrhu argumentacije gore iznijetih tvrdnji navešćemo dvije njegove izjave. Prva naglašava opšti značaj Veberovog pristupa problemu konceptualizacije (naravno u prepoznatljivom Burdijeovom refleksivnom maniru): „Kroz razdvajanje idealnog tipa od generičkog koncepta dobijenog indukcijom, Veber je pokušao da učini eksplicitnim pravila funkcionisanja i uslove validnosti procedura koje koristi čak i najviše nastrojeni pozitivista, svjesno ili nesvjesno, ali koji ne mogu biti savladani ukoliko niste u potpunosti svjesni šta radite“ (Bourdieu, Chamboredon, Passeron, 1991: 49–50). Druga izjava je dio Burdijeovog odgovora na pitanje da li mu je Veber bio inspiracija u vlastitom stvaralaštvu, datog tokom intervjua pod simboličnim nazivom „Sa Veberom protiv Vebera“ (pomenuti intervju predstavlja njegovu intimnu ispovjest o vlastitoj recepciji Veberovog intelektualnog nasljeđa i u potpunosti odiše *duhom veberijanstva*): „Bez ikakve sumnje. Oduvijek sam Vebera smatrao inspirativnim i bitnim. Ali, moje je stvaralaštvo, od samog početka, bilo povezano sa različitim 'izvorima'. Kada me pitaju o razvoju mog stvaralaštva ne mogu preneglasiti tu činjenicu. Vrlo je uobičajeno svoditi 'burdijeovsku misao' na nekoliko ključnih termina, ili često na nekoliko naslova knjiga, što vodi ka svojevrsnom zatvaranju: 'reprodukcija', 'razlika', 'kapital' i 'habitus' – svi ovi termini su često korišteni na pogrešan način, bez stvarnog razumijevanja onog što predstavljaju, i stoga postaju slogani. U stvarnosti, međutim, ti pojmovi – ti konceptualni okviri – su samo principi za naučni rad, koji je ponajviše puke praktične prirode; oni su sintetičke ili sinoptičke predstave, koje obezbjeđuju naučnu orijentaciju istraživačkim programima. Na kraju dana, jedina bitna stvar je samo istraživanje, to jest, istraživanje na samom odabranom predmetu“ (Bourdieu, Schultheis, Pfeuffer, 2011: 117).

DUH VEBERIJANSTVA I APORIJE SAVREMENE SOCIOLOGIJE

Na glavni tok našeg izlaganja vrtićemo se kroz povezivanje *duha veberijanstva* sa aktuelnim raspravama o opštem karakteru društvene epohe u kojem živimo. U tom

pravcu, Veberovu intelektualnu zaostavštinu želimo predstaviti kao mogući putokaz za prevazilaženje paradigmatске dihotomije modernost-postmodernost. Zbog prirode ovog rada nismo u mogućnosti da se upuštamo u opširnije izlaganje teorijskih argumenata koje iznose modernisti i postmodernisti, a smatramo da to nije ni potrebno, jer se radi o opšte-poznatom sporu unutar društvenih nauka.⁴ Iz istog razloga našа rasprava o gore navedenoj temi biće ograničena na dva primjera: *paradigmu višestrukih modernosti* i Ricerovu tezu o mekdonaldizaciji društva.

Paradigma višestrukih modernosti predstavlja relativno noviji pristup problemu određenja epohe modernosti, koji je zasnovan na pretpostavci o postojanju različitih formi modernosti karakterističnih za pojedine civilizacije. Predstavnici ove paradigme, poput Ajzenštata (Shmuel Noah Eisenstadt), Arnasona (Johann Arnason) ili Vagnera (Peter Wagner), u potpunosti odbacuju univerzalistički pristup problemu modernosti, ne pristajući na poistovjećivanje modernizacije i vesternizacije/amerikanizacije. Takođe, oni nastoje ostaviti otvorenim pitanje vezano za međusoban odnos tradicionalnog, modernog i postmodernog unutar pojedinih civilizacija, posmatrajući ove kategorije ne kao sukcesivne razvojne faze, već kao trendove karakteristične za konkretne strukturalne i kulturne procese.⁵ Jedna od zajedničkih poveznica koja spaja gore navedene autore je njihovo interesovanje za Veberovo intelektualno stvaralaštvo, a naročito za njegov pristup konceptualizaciji putem idealnih tipova, odnosno njegov uporedno-istorijski metod uopšte.

Ajzenštat ukazuje na pogrešna tumačenja Vebera, karakteristična za 50-e i 60-e godine prošlog vijeka, koja su njegove ideal-tipske postavke o formalnoj racionalizaciji hipostazirala u monolitnu teoriju modernizacije. Nasuprot tome, on smatra da je Veber najuspješnije formulisao novi kulturni program modernosti utemeljen na koncepciji budućnosti koja podrazumijeva otvorenost različitih mogućnosti koje mogu biti realizovane putem autonomnog ljudskog djelovanja: „Suština tog programa je da premise i legitimacija društvenog, ontološkog i političkog poretka više ne mogu biti uzimane zdravo za gotovo; tako je razvijena veoma intenzivna refleksivnost na osnovu ontoloških premisa, kao i na osnovu društvenog i političkog poretka autoriteta – refleksivnost koju su dijelili i najradikalniji kritičari tog programa, koji su u principu poricali legitimnost takve refleksivnosti“ (Eisenstadt, 2002: 29). Pored navedenog, Ajzenštat podvlači i uticaj Veberovih uporedno-istorijskih istraživanja na formiranje vlastit-og metodološkog pristupa: „U isto vrijeme, preduzeo sam analizu različitih vjerskih heterodoksija i uticaja koje su te heterodoksije imale na dinamiku vlastitih civilizacija, i to kroz seriju istraživanja (u okviru konferencija o ovoj temi, organizovanih od strane grupe naučnika predvođenih profesorom Wolfgangom Šluhterom) koja su započela kao ponovno ispitivanje Veberove Protestantske etike i njegovih studija o nekim od najvećih civilizacija – jevrejske, rane hrišćanske, indijske, budističke, kine-ske i islamske“ (Eisenstadt, 1998: 50). Slična opažanja iznosi i Arnason: „Ako je uticaj kapitalističkog razvoja na stanje ljudi suštinski nepredvidljiv (kao što Veber tvrdi u završnoj sekciji Protestantske etike, niko ne zna ko će u tom

⁴ Moramo naglasiti kako se radi o paradigmatškoj podjeli na koju nisu bili imuni ni mnogi interpretatori Veberovog intelektualnog nasljeđa. Opširnije u: Turner, C. (1992). *Modernity and Politics in the Work of Max Weber*, London/New York: Routledge, i Bilal Koshul, B. (2005). *Postmodern Significance of Max Weber Legacy: Disenchanted Disenchantment*, London/New York: Palgrave Macmillan.

⁵ Urediti sa: Вебер, М. (1997). „Уметнута размарање: Теорија ступњева и праваца религијског одбацивања свијета“ у: *Сабрани списи о социологији религије*, Том I, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

kao čelik tvrdom omotaču živjeti u budućnosti), poređenje sa različitim putanjama karakterističnim za druga društvena okruženja može barem pomoći da se rasvijetli to pitanje. Ova mi pozicija izgleda daleko od naivnog liberalnog uvjerenja o trijumfalnom *homo economicusu*, kao i od marksističke vizije antikapitalističke revolucije kojom će se završiti samoizgradnja ljudskosti. Veberova svijest o otvorenim pitanjima objašnjava oprez u njegovim uvodnim napomenama o vlastitom komparativnom projektu kao cjelini. Karakteristična osobina zapadne kulture – njen kapacitet za racionalizaciju – je uzet kao polazna tačka za razmatranje univerzalne istorije, ali predstavljen kao razvojna putanja, a ne kao uspostavljen model ili paradigam ... Jasno je da opšte pretpostavke o značenju i posljedicama dinamike zapadne civilizacije moraju biti stavljene na probu putem komparativnih studija“ (Arnason, 2003: 105). Navedimo i Vagnerova razmišljanja o aktuelnom značaju Veberovog intelektualnog nasljeđa za paradigmu višestrukih modernosti, ali i društvene nauke uopšte : „Maks Veber je sugerisao da 'objektivnost' u društvenim naukama može biti moguća sve dok postoji relativno stabilan društveni svijet, odnosno određeni stepen zajedničkog tumačenja tog svijeta. Međutim, kad god 'svjetlo velikih kulturnih problema vuče dalje' moraju biti uspostavljeni novi koncepti koji označavaju te društvene promjene ... Poput njega, i ja sam tvrdio da nova iskustva zahtijevaju nova tumačenja i da će koncepti uspostavljeni na takvim tumačenjima često biti održivi i korisni sve dok mogu povezati različita iskustva sa zajedničkim tumačenjima. Još konkretnije, sugerisao sam da je modernost u posljednjih nekoliko decenija prošla kroz niz značajnih promjena i da je moramo iznova tumačiti – ili barem postaviti pitanje da li je takvo novo tumačenje potrebno“ (Wagner, 2008: 233).

Još jedan primjer relativno uspješne revitalizacije *duha veberijanstva* predstavlja i Ricerova teza o mekdonaldizaciji društva. U svom prvobitnom obliku, izložena kao istoimeni esej iz 1983. godine/istoimena knjiga iz 1993. godine, teza o mekdonaldizaciji društva reflektuje Ricerove ambicije da Vebera dovede u korak sa vremenom, odnosno ponudi prepoznatljivo modernističko tumačenje Veberovih postavki vezanih za proces(e) racionalizacije. On zadržava osnovni heuristički potencijal originalne teze, ali uz opasku da birokratske organizacije više nisu paradigmatički primjer racionalizacije, te da ta uloga treba biti dodjeljena restoranima brze hrane; po tom osnovu nastaje i neologizam mekdonaldizacija, kao metafora vezana za prvi i najveći američki lanac brze hrane – Mekdonalds (eng. McDonald's). U tom kontekstu, Ricer definiše mekdonaldizaciju kao „proces po kojem načela fast-food restorana prevladavaju sve većim brojem segmenata američkog društva, šireći se i na ostatak svijeta“ (Ritzer, 1999: 15). Po njemu, postoje četiri osnovna načela organizacije rada/proizvodnje u restoranima brze hrane, koja istovremeno predstavljaju i osnovne dimenzije procesa mekdonaldizacije:

1. *učinkovitost* – pronalaženje optimalnog/najboljeg mogućeg sredstva za ostvarenje zadanog cilja,
2. *kvantifikacija* – naglašavanje mjerljivosti i isplativosti kao surogata za kvalitet,
3. *predvidljivost* – potenciranje discipline, reda, sistematičnosti, formalizacije, rutine, dosljednosti i metodičnosti djelovanja kao temelja za poslovnu i privatnu sigurnost,
4. *kontrola* – efikasno upravljanje ljudskim bićima i razvoj nehumanih tehnologija (mašina, materijala, vještina, znanja, pravila, propisa, postupaka i metoda).

Iako navodi i dobre strane mekdonaldizacije (različite varijacije na temu: veći izbor roba i usluga, kao i olakšana mogućnost njihovog nabavljanja), Ricer u prvi plan ističe negativnu stranu ovog procesa: iracionalnost racionalnosti, tj. težnju racionalno ustrojenog sistema da proizvodi niz dehumanizirajućih posljedica, koje ne podrivaju samo čovjekove antropološke predispozicije (sposobnost za promišljenost, vještinu, kreativnost, svestranost, zajedništvo sa drugim ljudima), već i ekološku održivost planete Zemlje (sječa šuma za potrebe proizvodnje papira, zagađenost polistirenom i drugim materijalima, mnogobrojne ekološke protivriječnosti koje prate intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju i tako dalje) (Ritzer, 1999: 29–33).

Iz metodološke perspektive naročito je zanimljivo to što argumentaciju za tezu o mekdonaldizaciji Ricer ne temelji na vlastitom akademskom istraživanju ili akademskim istraživanjima drugih naučnika, već se prvenstveno oslanja na novinarske izvještaje o aktuelnim dešavanjima u različitim oblastima društvenog života (ishrani, popularnoj kulturi, stanovanju, zdravlju, obrazovanju, sportu). Pomenuti pristup, koji će nastaviti da primjenjuje i u svojim empirijskim analizama koje će usljediti, on opravdava eksplozivnim karakterom vlastitog istraživanja, odnosno okolnostima vezanim za nepostojanje sličnih studija unutar američke akademske zajednice; umanjenom refleksivnom sposobnošću američkih naučnika usljed njihove stopljenosti u proces mekdonaldizacije i njihovim stavom da određene društvene pojave, poput restorana brze hrane ili kreditnih kartica, imaju trivijalan karakter i da iz tog razloga ne zaslužuju ni da budu predmet ozbiljnih naučnih istraživanja.⁶ I ovu Ricerovu tvrdnju je moguće povezati sa načinom na koji je Veber koristio raznovrsne izvore podataka u svojim istraživanjima (npr. u „Protestanstoj etici i duhu kapitalizma”), ali i njegovim zalaganjem za vrijednosnu slobodu/neutralnost nauke i jednak status za sve kulturne fenomene.

Ako prvobitna teza o mekdonaldizaciji društva predstavlja interesantan, ali ipak pomalo arhaičan pokušaj da se Veber reaktualizuje unutar modernističke paradigme, njen dalji razvoj Ricer usmjerava u pravcu postmodernističke, a zatim i postpostmodernističke paradigme. Uvažavajući primjedbe mnogobrojnih kritičara, koji su mu prigovorili da je zanemario ideološku i kulturološku dimenziju procesa mekdonaldizacije, Ricer se prvo okreće ka Bodrijaru i njegovim koncepcijama potrošačkog društva, simulacije i hiperrealnosti. U njegovim djelima iz tog perioda⁷ proces mekdonaldizacije je prikazan kao dio širih kretanja vezanih za revoluciju sredstava potrošnje, nudeći nam uvid u mnogobrojna društvena okruženja – katedrale potrošnje/nemjesta – kojima dominiraju potrošnja, fantazmagorične reklame i postmoderna hibridizacija modernog i tradicionalnog (veliki tržni centri, zabavni parkovi i sl.). Najnoviju fazu razvoja teze o mekdonaldizaciji obilježava Ricerovo nastojanje da ukaže na nove trendove fuzije proizvodnje i potrošnje, koji su karakteristični za upotrebu savremenih informatičkih tehnologija.⁸ Iako je tim novim pomacima u razvoju vlastite teorijske orijentacije uveliko prevazišao domete prvobitne teze

⁶ Opširnije u: Ritzer, G. (1998). *The McDonaldization Thesis: Explorations and Extensions*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd, str. 13–15.

⁷ Poput: Ritzer, G. (2000). *Enchanting a Disenchanted World: Revolutionizing the Means of Consumption*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd. ili Ritzer, G. (2001): *Explorations in the Sociology of Consumption: Fast Food, Credit Cards and Casinos*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.

⁸ Vidjeti: Ritzer, G. and Jurgenson, N. (2010). „Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in the Age of Digital 'Prosumer'” in: *Journal of Consumer Culture*, Vol. 10, No. 1, <http://joc.sagepub.com>

o mekdonaldizaciji (a velikim dijelom i heuristički potencijal Veberove koncepcije formalne racionalizacije), Ricerova sklonost ka stalnom revidiranju i empirijskom provjeravanju vlastitih konceptualnih postavki i dalje je bliska *duhu veberijanstva*.

Pored pomenutih *konkretnih primjera*, aktuelnost Veberovog intelektualnog nasljeđa može biti dokazana i na mnogo apstraktnijem nivou. Naime, Veberovi metodološki spisi predstavljaju putokaz za prevazilaženje mnogih ključnih problema i podjela unutar savremenih društvenih nauka. U prvom redu, tu mislimo na njegove epistemološke i teorijske postavke vezane za odnos subjekat-objekat/djelovanje-struktura, kao i pokušaj povezivanja kvalitativne/interpretativne i kvantitativne/pozitivističke paradigme koji im stoji u osnovi. Iako su prvobitno zamišljene kao odgovor na famoznu *borbu oko metoda (Methodenstreit)*, pomenute postavke ne gube na značaju zato što su društvene nauke i dan-danas opterećene dubokim nerazumijevanjem koje razdvaja savremene pristalice idiografskog i nomotetskog pristupa društvenim pojavama. Veliku ulogu u održavanju te podjele imala je i iskrivljena recepcija Veberovog intelektualnog nasljeđa, koju su popularisali mnogi sociolozi, a među prvima Parsons i Šic. I dok je Parsons uspio da prenaglasiti teorijsko-analitičku dimenziju Veberove metodološke koncepcije, ekvivalentan Šicov pokušaj u suprotnom smjeru neće imati većeg uticaja na razvoj interpretativne sociologije sve do sredine 60-ih godina prošlog vijeka.⁹ Kada je došlo do toga, mnogi interpretativni sociolozi su zanemarili Veberovo insistiranje na metodološkom pristupu koji objedinjuje razumijevanje i uzročno objašnjenje. Nasuprot njemu, oni su nastavili poistovjećivati društvene nauke/sociologiju sa razumijevanjem, svodeći potonje na tumačenje subjektivnih značenja, odnosno motivacije i intencionalnosti pojedinaca. Ipak, u metodološkim i sociološkim krugovima sve je više glasova koji predlažu povratak *duhu veberijanstva*.

Akvag smatra da Veberovo intelektualno nasljeđe pruža dobru osnovu za razvoj pristupa kojim bi bilo moguće objediniti apstraktnu sveobuhvatnost velikih teorija modernosti sa empirijskim programom analitičke sociologije zasnovanim na koncepciji društvenog mehanizma (lako prepoznatljiv i učestao uzročni obrazac – konstelacija pojedinaca, njihovih karakteristika i djelovanja – koji može biti aktiviran u uglavnom nepoznatim uslovima i koji ima neodređene posljedice). Prema njegovom mišljenju, postoje tri osnovna razloga zašto je Veber aktuelan u tom kontekstu:

1. Vebera treba posmatrati kao velikog teoretičara modernosti, jer je ponudio cjelovit prikaz kulturnih, institucionalnih i psiholoških matrica modernih društava; njegova koncepcija formalne racionalnosti predstavlja osnovni strukturišući princip modernosti koji se manifestuje kao raščaravanje na nivou kulture, kao birokratizacija na institucionalnom nivou i kao unutarstvjetovna askeza/disciplinovanje na nivou ličnosti,
2. Veber nije bio samo pobornih metodološkog individualizma, već i preteča analitičke sociologije. Njegovi idealni tipovi mogu biti posmatrani kao pionirski pokušaj uvođenja koncepcije društvenog mehanizma, zato što predstavljaju pažljivo ustrojene uzročne modele koji omogućavaju razumijevanje i objašnjenje ishoda društvenog djelovanja,

⁹ Dženifer Plat ubjedljivo argumentuje da je američka interpretativna sociologija autohtona, te da je Veber tek naknadno okarakterisan kao njen preteča i uzor. Opširnije u: Platt, J. (1985): „Weber’s *Verstehen* and the History of Qualitative Research: The Missing Link“ in: *The British Journal of Sociology*, Vol. 36, No. 3, <http://www.jstor.org/stable/590460>

3. Unutar Veberove sociologije ne postoji sukob između njegove velike teorije modernosti i idealnih tipova; naprotiv, radi se o koncepcijama koje se međusobno podupiru. Veberova velika teorija modernosti i nije ništa drugo nego konstelacija idealnih tipova/društvenih mehanizama (Aakvaag, 2013: 206–209).

Veberovo intelektualno nasljeđe može služiti i kao primjer za metodološku nadogradnju interpretativnog pristupa. Po Bakeru, Veberova aktuelnost za interpretativnu paradigmu ogleda se u njegovom pokušaju da proširi značenje termina razumijevanje (Veberova podjela na aktuelno razumijevanje i razumijevanje putem objašnjenja). Pozivajući se na *duh veberijanstva* on dodatno razrađuje tu ideju:

1. *ekstrakulturno razumijevanje* – razumijevanje nama nepoznatih ili stranih kultura,
2. *intrakulturno razumijevanje* – razumijevanje drugih ljudi sa kojima djelimo zajedničke sisteme simbola (npr. jezik),
3. *razumijevanje vezano za analizu simboličkih obrazaca* – hermeneutika ili razumijevanje „obazaca obrazaca“ (npr. lingvističko proučavanje jezičkih struktura ili etnografsko proučavanje religijskih rituala),
4. *razumijevanje kao interpersonalna intuicija* – zdravorazumsko razumijevanje ljudskog ponašanja.

Takođe, Baker ističe da kvalitativno porijeklo idealnih tipova ne predstavlja prepreku za njihovo dodatno teorijsko prečišćavanje u varijable, koje zatim mogu biti operacionalizovane i kvantifikovane putem nekog oblika statističke analize (Bakker, 1981: 41–44).

Posebno zanimljivu reaktuelizaciju Veberove metodološke koncepcije nudi švedska sociološkinja Ola Ageval. Prema njenom mišljenju, Veberova koncepcija uzročnosti može biti povezana sa jednom od najinovativnijih koncepcija u savremenoj sociološkoj metodologiji – konfiguracionom analizom Čarlsa Redžina.¹⁰ Poput Vebera i Redžin razvija koncepciju uzročnog objašnjenja usmjerenu ka spoznaji specifičnih događaja. Ključni termini za razumijevanje te koncepcije su višestruka uzročnost (postojanje nekoliko uzročnih putanja koje vode ka istom ishodu) i konjunkturalna uzročnost (uslov A sam nije dovoljan da prouzroči posljedicu P, ali će je prouzročiti u konjunkciji sa B). Reprerentaciju i istraživanje ovih oblika uzročnosti Redžin zasniva na Bulovoj algebri, te funkcijama i tablicama istinitosti:

1. prisustvo određenog uslova je označeno velikim slovom ($A = 1$), dok je njegovo odsustvo označeno malim slovom ($a = 0$),
2. višestruka uzročnost – logičko *ili* je označeno znakom za sabiranje (npr. jednačina $P = A + B$ označava da će se posljedica P desiti ako je prisutan uslov A ili ako je prisutan uslov B),
3. konjunkturalna uzročnost – logičko *i* je označeno matematičkim znakom za množenje (npr. jednačina $P = A * B$ ili skraćeno $P = AB$ označava da će se posljedica P desiti ako i samo ako su uslovi A i B prisutni istovremeno).

¹⁰ Vidjeti: Ragin, C. (2008). *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*, Chicago/London: University of Chicago Press, i Ragin, C. (2009). *Configurational Comparative Methods: Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (Edited by Benoît Rihoux and Charles Ragin), Sage Publications, Thousand Oaks/London.

Očigledna sličnost između Veberove koncepcije *odgovarajuće uzročnosti* i Redžinove konfiguracione analize može biti dokazana, ako se gore navedene postavke pretoče u konkretan primjer potrage za kombinacijom uslova koji vode ka nekoj posljedici, zasnovan na uobičajenim metodološkim kategorijama dovoljnog i nužnog uslova (*Tabela 1*) (Agevall, 2005: 13).

		C je nužno	
		da	ne
C je dovoljno	da	$P = C$	$P = C + B$
	ne	$P = Ca + CB$	$P = aC + AB$

Tabela 1. Primjer tablice istinitosti zasnovane na Redžinovoj konfiguracionoj analizi

Za razliku od kombinacija uslova u neosjenčenim ćelijama, kombinacija uslova u osjenčenoj ćeliji prevazilazi eksplanatorne domete modela dovoljna-nužna uzročnost. U tom slučaju uslov C nije nužan, jer postoji uzročna putanja koji ne sadrži ovaj uslov (AB), ali nije ni dovoljan, jer neće dovesti do posljedice P osim ako nije kombinovan sa odsustvom uslova A (a). Agevalova ističe da Veber nije koristio predstavljenu terminologiju, ali da je riječ o istom obliku uzročnog objašnjenja upotrijebljenom u „Protestantskoj etici i duhu kapitalizma”.

ZAKLJUČAK

Preuzimanjem sintagme *duh veberijanstva* nastojali smo istaći osjetljivost pitanja vezanih za mogućnost aktualizacije Veberove metodološke koncepcije. Naime, smatrali smo da se radi o neutralnom određenju, koje referiše na Veberove metodološke postavke, nema prezentističku konotaciju, a ipak ukazuje na njihovu trenutnu aktuelnost. Vođeni tom idejom, birali smo primjere koji nisu samo analogije, već i otvoreni poziv na povratak *duhu veberijanstva*. Naravno, autori i njihove studije pomenute u ovom radu predstavljaju samo jedan mali dio šireg pokreta usmjerenog ka (re)aktualizaciji Veberovog intelektualnog nasljeđa. Pored navedenih, Veberova teorijsko-metodološka rješenja su i dalje vrlo aktuelna za istraživače koji proučavaju društvene pojave i procese vezane za religioznost¹¹, grupni identitet¹², politiku¹³ i ekonomiju¹⁴.

¹¹ Opširnije u: Berger, P. (2010). „Max Weber is Alive and Well, and Living in Guatemala: The Protestant Ethic Today“ in: *The Review of Faith & International Affairs*, Vol. 8, No. 4, <http://www.tandfonline.com> (preuzeto 24.08.2012.)

¹² Vidjeti: Putinja, F., Stref-Fenar, Ž. (1997). *Teorije o etnicitetu*, Beograd: Biblioteka XX vek, str. 37–41.

¹³ Kalberg, S. (2001). „The Modern World as a Monolithic Iron Cage? Utilizing Max Weber to Define the Internal Dynamics of the American Political Culture Today“ in: *Max Weber Studies*, Vol. 1, No. 2, <http://www.maxweber-studies.org> (preuzeto 23.09.2011.)

¹⁴ Ford, L. (2008). *Economic Sociology: An Aristotelian-Weberian Approach*, Center for the Study of Economy and Society, <http://www.scribd.com/doc/23398744/> (preuzeto 14. 08. 2011.)

Na kraju ovog rada ne bismo donosili klasičan *konačni zaključak*, jer bi to bilo u protivrječnosti sa aktuelnošću koja karakteriše duh Veberove metodologije. Umjesto toga, navešćemo jedan citat iz poznatog Veberovog teksta „Objektivnost’ spoznaje u društvenoj nauci i društvenoj politici”, objavljenog 1904. godine, koji na pravi način reflektuje vječnu poruku tog duha: „Svjetlo velikih kulturnih problema vuče dalje. Tada se i nauka priprema da promijeni svoje prebivalište i svoj pojmovni aparat i da sa misaonih visina gleda struju zbivanja” (Veber, 1986: 83–84).

LITERATURA

- Aakvaag, G. (2013). Social Mechanism and Grand Theories of Modernity – Worlds Apart?. *Acta Sociologica*, 56(3), <http://asj.sagepub.com>
- Agevall, O. (2005). Thinking about configurations: Max Weber and modern social science. *Etica & Politica/Ethics & Politics*, 7(2), <http://www.units.it/etica/2005-2>
- Arnason, J. (2003). *Civilizations in Dispute*. Boston: Brill.
- Bakker, H. (1981). *Exorcising the Spectres: Weber’s Interpretative Sociology as the Solution to Key Problems in Sociological Theory*. University of Guelph, <http://www.semioticsigns.com>
- Berger, H. & P. Kellner (1991). *Sociologija u novom ključu*. Niš: Gradina.
- Bilal Koshul, B. (2005). *Postmodern Significance of Max Weber Legacy: Disenchanted Disenchantment*. London/New York: Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J. and Passeron, J. (1991). *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, P., Schultheis, F. and Pfeuffer, A. (1999). With Weber Against Weber: In Conversation with Pierre Bourdieu. *The Legacy of Pierre Bourdieu* (2011), London: Anthem Press.
- Eisenstadt, S. N. (1998). Comparative studies and sociological theory: Autobiographical notes. *The American Sociologist*, 29(1), <http://link.springer.com/article/10.1007>
- Eisenstadt, S. N. (2002). *Multiple Modernities*. Piscataway: Transactions Publishers.
- Eliaeson, S. (2002). *Max Weber’s Methodologies*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (1993). *New Rules of Sociological Method*. Stanford: Stanford University Press.
- Kaesler, D. (2004). From Academic Outsider to Sociological Mastermind: The Fashioning of the Sociological Classic Max Weber. *Bangladesh e-Journal of Sociology*, 1(1), <http://www.bangladesh-sociology.org>
- Platt, J. (1985). Weber’s *Verstehen* and the History of Qualitative Research: The Missing Link. *The British Journal of Sociology*, 36(3), <http://www.jstor.org/stable/590460>
- Ragin, C. (2009). *Configurational Comparative Methods: Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (Edited by Benoît Rihoux and Charles Ragin). Thousand Oaks/London: Sage Publications.
- Ragin, C. (2008). *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Ritzer, G. (2000). *Enchanting a Disenchanted World: Revolutionizing the Means of Consumption*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.

- Ritzer, G. (2001). *Explorations in the Sociology of Consumption: Fast Food, Credit Cards and Casinos*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Ritzer, G. (1998). *The McDonaldization Thesis: Explorations and Extensions*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Ritzer, G. and Jurgenson, N. (2010). Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in the Age of Digital 'Prosumer'. *Journal of Consumer Culture*, 10(1), <http://joc.sagepub.com>
- Turner, C. (1992). *Modernity and Politics in the Work of Max Weber*. London/New York: Routledge.
- Wagner, P. (2008). *Modernity as Experience and Interpretation*. Cambridge: Polity.
- Weber, M. (1986). *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.